

Citeer als:

Huitsing, G., & Veenstra, R. (2012). Het KiVa-antipestprogramma: de cruciale rol van de groep. In: Goossens, F., Vermande, M., & Van der Meulen, M. (Eds.), *Pesten op school* (pp. 152-159). Amsterdam: Boom.

Eindversie
22 oktober 2011

Het KiVa-antipestprogramma: de cruciale rol van de groep

Gijs Huitsing en René Veenstra

Beschrijving programma

Doel

KiVa is een antipestprogramma dat ontwikkeld is in Finland. KiVa is onder meer een afkorting voor de Finse zin *in deze school wordt niet gepest*. KiVa beoogt leerlingen, leerkrachten en in mindere mate ouders adequaat op te laten treden tegen pesten (Salmivalli, Kärnä, & Poskiparta, 2010). Het is belangrijk dat ze allen weten wat pesten is en hoe ze het kunnen signaleren en aanpakken als het zich voordoet. KiVa onderscheidt zich van veel andere antipestprogramma's door de grote nadruk op de rol van alle leerlingen in de groep bij het pesten.

Het belangrijkste doel van KiVa is dat pesten op scholen sterk afneemt. Een nevendoeel is dat daardoor welbevinden, motivatie en schoolprestaties van *alle* leerlingen op KiVa-scholen zullen verbeteren (Salmivalli, Garandeau, & Veenstra, in druk). Ook het welbevinden van leerkrachten zal verbeteren, omdat KiVa-leerkrachten beter zijn toegerust om pesten aan te pakken, waardoor er een betere sfeer in de klas ontstaat.

Doelgroep

KiVa is in Finland oorspronkelijk ontwikkeld voor leerlingen van 10-12 jaar. Deze eerste fase is uitgebreid geëvalueerd (Kärnä et al., 2011). Inmiddels zijn er lespakketten ontwikkeld voor jongere (7-9 jaar) en oudere (13-15 jaar) leerlingen. De evaluatie van deze tweede fase is ten tijde van dit schrijven nog gaande.

Leerkrachten voeren in KiVa niet alleen het programma uit, maar vormen ook een doelgroep voor interventie. Leerkrachten leren in KiVa een normatief voorbeeld te zijn voor leerlingen. Ze moeten duidelijk laten zien dat ze tegen pesten zijn, dat ze in staat zijn om effectief tegen pesten op te treden en dat, indien nodig, ook doen.

Soort interventie

KiVa is een universeel preventief antipestprogramma. Het universele karakter van KiVa wordt duidelijk in de schoolbrede systematische aanpak van pesten op leerling-, klas- en schoolniveau.

Daarnaast zijn er geïndiceerde preventieve interventies om pestincidenten op te lossen. Hiervoor is op elke deelnemende school een KiVa-team opgericht, bestaande uit drie volwassenen (leerkrachten, intern begeleiders) die zijn getraind om pesten aan te pakken. Leerkrachten en leerlingen melden pestincidenten bij het KiVa-team.

Theoretische onderbouwing

Twee theoretische inzichten staan centraal in KiVa. Dat is als eerste de rolbenadering bij pesten. Het is belangrijk om interventies in een antipestprogramma niet alleen te richten op daders en slachtoffers, maar ook op de andere leerlingen die een rol spelen bij het voortduren van het pestprobleem: meelopers, aanmoedigers, verdedigers en buitenstaanders (zie hoofdstuk X). Het aantrekkelijke van de rolbenadering is dat de aandacht niet valt op specifieke leerlingen, omdat iedereen in de groep wel een bepaalde rol heeft. De sleutel tot het terugdringen van pesten ligt vaak bij omstanders die niet direct bij pesten zijn betrokken.

Daarnaast gaat KiVa uit van de goede sociale positie die daders vaak hebben. Daders zijn meestal populaire en opvallende leerlingen in de klas. Juist doordat daders aanzien genieten, staan ze veel sterker dan hun slachtoffers. Dit is iets dat KiVa probeert te veranderen. Het doel is om leerkrachten en leerlingen overduidelijk tegen pesten te laten zijn en voor slachtoffers op te laten komen (Veenstra, Lindenberg, Huitsing, Sainio, & Salmivalli, in druk). Dit kan ertoe leiden dat de opbrengsten voor daders verminderen en daarmee samenhangend hun motivatie om te pesten.

Inhoud

KiVa heeft een uitgebreid pakket aan maatregelen. Voorafgaand aan het schooljaar volgt het KiVa-team en directie een *tweedaagse training* over preventie en aanpak van pesten. Dag één behandelt de preventieve aspecten van KiVa en de achtergronden bij pesten; dag twee betreft vooral het aanpakken en oplossen van pesten als het toch plaatsvindt. KiVa geeft leerkrachten kennis en vaardigheden om positieve groepsvorming te stimuleren en rust in de groep te bewaren.

Een belangrijk onderdeel van KiVa vormen *tien lessen van anderhalf uur* die leerkrachten gedurende het schooljaar geven. De lessen zijn gericht op het preventief werken aan groepsvorming en het bieden van een veilige leeromgeving. Leerlingen en leerkrachten krijgen

hierbij inzicht in de rol van de groep bij het in stand houden van pesten. De lessen hebben aantrekkelijke werkvormen: onder meer oefeningen, discussies, groepswork en rollenspelen. De groep neemt elke les een klassenregel aan (bijvoorbeeld: “we helpen gepeste kinderen”). Aan het einde van de serie lessen tekenen de leerlingen een contract dat bestaat uit alle regels die het afgelopen jaar zijn aangenomen.

Onderdeel van de lessen is een *computerspel*, waarin leerlingen een karakter kiezen waarmee ze door een virtuele school lopen en daar in aanraking komen met verschillende situaties. Centraal staat hierbij het verwerven van kennis over pesten (I KNOW), het leren van strategieën om pesten tegen te gaan (I CAN) en het aanmoedigen van leerlingen om deze strategieën ook toe te passen op hun eigen school (I DO).

Als zich pestincidenten voordoen, houdt het KiVa-team individuele gesprekken en groepsgesprekken met ouders en slachtoffers en twee tot vier klasgenoten die worden aangemoedigd om de gepeste leerling(en) te verdedigen. Op deze manier ontwikkelt het KiVa-team voor elk pestprobleem een aanpak-op-maat.

KiVa-teams van verschillende scholen uit dezelfde regio komen twee keer per jaar bijeen in *ervaringsgroepen* om voortgang en ervaringen met KiVa te bespreken. Met intervisie en collegiale consultatie delen de teams kennis en informatie. Als er toch sprake is van complexe pestproblematiek of ingewikkelde groepsproblemen is *coaching en begeleiding* beschikbaar van ervaren schoolbegeleiders om leerkrachten te ondersteunen.

Voor ouders, ten slotte, is een website beschikbaar met informatie over pesten en wat te doen tegen pesten. Ook krijgen scholen een opzet voor een ouderavond aangereikt. Daarnaast is op schoolniveau elke pauze een aantal surveillanten aanwezig dat aanspreekpunt is voor leerlingen. Zij zijn herkenbaar door speciale KiVa-hesjes.

Al deze elementen hebben geleid tot een succesvolle evaluatie van KiVa in Finland. De evaluatie van KiVa in Finland maakte echter duidelijk dat leerkrachten maar één op de vijf slachtoffers herkenden (Sainio, Turtonen, Poskiparta, & Salmivalli, 2011). Leerkrachten zagen veel minder goed dat meisjes werden gepest. Ook verborgen vormen van pesten, zoals roddelen, anderen buitensluiten of cyberpesten, werden vaak niet gezien. Om KiVa nog beter te maken gaat de Rijksuniversiteit Groningen in 2012 een nieuwe variant van KiVa testen: KiVa+.

Effectonderzoek

Steekproef

Het effectonderzoek van KiVa voldoet aan belangrijke standaarden van goed interventie-onderzoek (Kärnä et al., 2011). Het gebruikt een *gerandomiseerd experimenteel design* (zie hoofdstuk X) dat scholen willekeurig aan de interventie- of controleconditie toewijst. Alle scholen in Finland zijn in 2006 gevraagd om mee te doen met KiVa. Van de bereidwillige scholen zijn 39 bij toeval toegewezen aan de controlegroep (gaan door met gebruikelijke antipestaanpak) en 39 aan de interventiegroep (KiVa-scholen).

Uitkomstmaten

Leerlingen vulden internetvragenlijsten in op meerdere meetmomenten: aan het einde van het schooljaar voorafgaand aan de interventie, gedurende de interventie na elke les en aan het einde van het interventiejaar.

De belangrijkste uitkomstmaten zijn de mate waarin leerlingen dader of slachtoffer van pesten zijn. De eerste methode om dit vast te stellen is door zelfrapportage (Olweus, 1996), waarbij leerlingen informatie over zichzelf geven. De zelfrapportage betreft een globale vraag en tien specifieke vragen over verschillende vormen van pesten, zoals fysiek, verbaal, relationeel en digitaal pesten.

De tweede methode is een netwerkvragenlijst, waarbij klasgenoten aangeven wie bijvoorbeeld daders en slachtoffers van pesten zijn (zie ook hoofdstuk 2). De nominaties vragen niet alleen naar daders en slachtoffers, maar ook naar de andere rollen bij het pesten. Met deze informatie is ook mogelijk het netwerk van de klas te maken: wie wordt door wie gepest of juist verdedigd (zie ook hoofdstuk 3). Veel uitkomstmaten staan uitgebreid beschreven in Kärnä et al. (2011).

Resultaten

In Finland deden KiVa-scholen het op alle vlakken beter dan controlescholen. Uitgebreide analyses (Kärnä et al., 2011) laten zien dat kinderen op KiVa-scholen minder gepest worden en minder pesten (effectgroottes staan in Tabel 1). Het pesten nam op KiVa-scholen met 30-40% af. Ook zijn er minder meelopers, terwijl er meer kinderen zijn die slachtoffers gaan verdedigen. Hieruit blijkt het belang van de groep. De effectgroottes zijn klein maar wel belangrijk:

leerlingen zijn immers degenen die het verschil kunnen maken en pesten kunnen terugdringen.

De grootste effecten zijn te zien bij leerkrachten (Tabel 1, Veenstra et al., in druk). Leerkrachten in KiVa-scholen dachten negatiever over pesten (antipesthouding), waren beter in staat om tegen pesten op te treden (effectiviteit) en deden daadwerkelijk ook veel om pesten te verminderen (inzet). Daardoor hebben leerkrachten een grote invloed op het gedrag van kinderen. Kinderen die positief over pesten denken, pesten gemiddeld genomen minder in een klas waar de leerkracht daadkrachtig optreedt tegen pesten (zie Figuur 1 voor dit moderatoreffect – zie ook hoofdstuk 6). Daadkrachtige leerkrachten zijn een waardevol rolmodel voor deze leerlingen.

Introductie van KiVa in Nederland

In 2012 wordt KiVa ook in Nederland geïntroduceerd (zie www.kivaschool.nl). KiVa richt zich dan eerst alleen op groep 5 en 6 (9-10 jaar) van het reguliere basisonderwijs. Voor groep 5 en 6 is gekozen, omdat in deze leeftijdsfase de prevalentie van pesten hoog is, maar de rollen die leerlingen bij het pesten innemen nog niet helemaal vastliggen. Na de evaluatie moet blijken of het nodig is om ook in Nederland een versie van KiVa voor jongere en oudere leerlingen te ontwikkelen.

Inhoud

Omdat uit het Finse onderzoek bleek dat leerkrachten het pesten in hun klas vaak minder goed in de gaten hadden, wordt in Groningen een variant van het KiVa-programma onderzocht, KiVa+. KiVa+ is vergelijkbaar met KiVa, maar heeft één toevoeging. Alle leerkrachten in KiVa+ ontvangen twee keer per jaar een rapportage over de netwerken binnen hun klas. Met behulp van netwerkanalyses krijgen leerkrachten gedetailleerd inzicht in de groepsprocessen (zie ook hoofdstuk 3). Ook krijgen ze informatie over de leerlingen die actief bij het pesten betrokken zijn. Zo weten leerkrachten beter wat er gebeurt in hun klas. Dit kan een aanknopingspunt zijn voor het aanpakken van pesten en het werken aan een positiever groepsklimaat.

Kosten

De onderdelen van KiVa (online monitoring, lesmateriaal, computerspel, folders en website) komen tegen geringe kosten voor alle basisscholen in Nederland beschikbaar. De ervaring uit

Finland leert dat de volledige kosten om het programma in te voeren jaarlijks circa *vijf euro* zijn per leerling. Dit bedrag zullen scholen moeten betalen om de infrastructuur van het gewone KiVa-programma in stand te houden.

Kiva+ is duurder door de feedback op de netwerkanalyses. Het analyseren van de netwerken en het geven van gerichte feedback kost tijd en is daardoor relatief duur. De toegevoegde waarde van dit onderdeel maakt daarom deel uit van het Nederlandse effectonderzoek. Wanneer blijkt dat KiVa+ met netwerkanalyses beter werkt dan KiVa zonder, zal een kosteneffectiviteitsanalyse moeten uitwijzen of deze toevoeging economisch gezien ook gunstig is.

Opzet effectonderzoek

In Nederland kunnen 105 scholen aan het onderzoek meedoen: 35 controlescholen en 70 KiVa-scholen (waaronder 35 KiVa+ scholen). De controlescholen mogen doorgaan met hun gebruikelijke aanpak van pesten. Op die manier vormen controlescholen een afspiegeling van de gebruikelijke pestaanpak.

Integriteit

Leerkrachten houden de uitvoering van KiVa systematisch bij. Na elke les vullen ze een korte vragenlijst in over de uitvoering van de lessen en hun ervaringen. Om het naleven van KiVa te bevorderen krijgen scholen *KiVa-certificaten* als ze:

- het programma geheel invoeren (alle lessen geven);
- leerlingen aan alle metingen laten meedoen;
- netwerkanalyses in KiVa+ systematisch bespreken
- begeleiding toestaan als er ondanks KiVa toch een pestprobleem ontstaat;
- leerkrachten laten deelnemen aan de tweejaarlijkse nascholing (de zogeheten KiVa-conferenties).

Conclusie

Het KiVa-antipestprogramma heeft succesvolle resultaten behaald in Finland. Intussen gebruikt 82% van de Finse basisscholen KiVa, en is KiVa geëvalueerd als één van de beste antipestprogramma's dat er op dit moment is (Farrington & Ttofi, 2010). In 2012 wordt KiVa

ook in Nederland (en de Verenigde Staten) geïntroduceerd. Effectonderzoek moet dan uitwijzen of KiVa ook in andere landen werkt.

KiVa onderscheidt zich van andere antipestprogramma's door de *combinatie* van:

- concreet, gebruiksvriendelijk en gevarieerd materiaal voor leerlingen, leerkrachten en ouders;
- gebruik van een virtuele leeromgeving voor leerkrachten en een computerspel voor leerlingen;
- de nadruk op de rol van de groep als geheel: leerlingen leren samen op te treden tegen daders;
- de gerichte training en begeleiding van leerkrachten, zodat ze kunnen fungeren als een daadkrachtig rolmodel voor leerlingen.

KiVa *benadrukt* niet alleen dat de groep belangrijk is, maar levert ook concrete materialen en oefeningen om meer empathie voor elkaar op te wekken en leerkrachten en leerlingen effectiever op te laten treden tegen pesten.

Literatuur

- Farrington, D. P., & Ttofi, M. M. (2010). *School-based programs to reduce bullying and victimization*. Campbell Systematic Reviews 2009:6.
www.campbellcollaboration.org/lib/download/718/
- Kärnä, A., Voeten, M., Little, T. D., Poskiparta, E., Kaljonen, A., & Salmivalli, C. (2011). A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program. *Child Development*, 82, 311-330.
- Olweus, D. (1996). *The revised Olweus bully/victim questionnaire*. Bergen, Norway: Research Center for Health Promotion (HEMIL Center), University of Bergen.
- Sainio, M., Turtonen, M., Poskiparta, E., & Salmivalli, C. (2011). Recognition of victims in Finnish KiVa schools. *Paper presented at the 15th European Conference on Developmental Psychology, Bergen, Norway*.
- Salmivalli, C., Garandeau, C. F., & Veenstra, R. (in druk). KiVa anti-bullying program: Implications for school adjustment. In A. M. Ryan & G. W. Ladd (Eds.), *Peer relationships and adjustment at school*. Charlotte, NC: Information Age Publishing.
- Salmivalli, C., Kärnä, A., & Poskiparta, E. (2010). Development, evaluation, and diffusion of a national anti-bullying program, KiVa. In B. Doll, W. Pfohl, & J. S. Yoon (Eds.), *Handbook of youth prevention science* (pp. 240-454). New York: Routledge.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Huitsing, G., Sainio, M., & Salmivalli, C. (in druk). The important role of teachers in bullying interventions: The KiVa program. *Unpublished work, University of Groningen*.

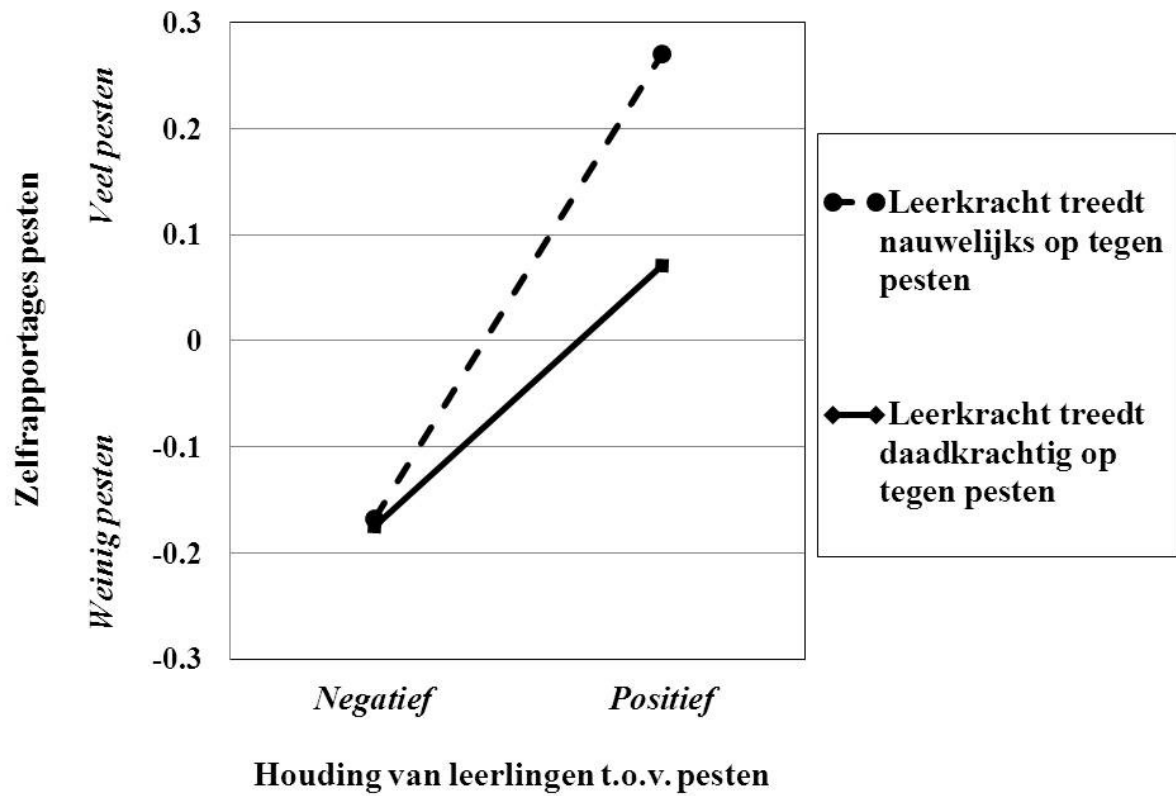
Tabel 1.

Effectgroottes voor de KiVa-interventieeffecten (in vergelijking tot controlescholen)

Uitkomst na interventie	Cohens <i>d</i>
Zelfrapportage leerlingen	
Slachtofferschap	0,17
Pesten	0,10
Antipesthouding	0,06
Empathie naar slachtoffers	0,06
Effectief verdedigen	0,08
Welbevinden op school	0,10
Rapportage via peer nominaties	
Slachtofferschap	0,33
Pesten	0,14
Meelopen met dader	0,14
Aanmoedigen dader	0,17
Verdedigen van slachtoffer	0,08
Perceptie leerlingen over leerkracht	
Antipesthouding leerkracht	0,56
Effectiviteit leerkracht tegen pesten	0,85
Inzet leerkracht tegen pesten	0,99

Noot. Alle effecten zijn in het voordeel van KiVa.

Bron: (Kärnä et al., 2011; Veenstra et al., in druk)

Figuur 1. Interactie tussen de antipesthouding van leerlingen en de antipesthouding van de leerkracht in relatie tot zelfrapportages van pesten (gestandaardiseerde scores).